

Védtelen védhatalom A magyar kisebbségek Magyarország 1919–1920. évi békepolitikájában

írta Szarka László

Unprotetcted Protector Hungarian Minorities in Hungary's Peace Politics in 1919–1920

Az első világháború után rövid négy-öt hónap alatt lezajlott kelet-közép-európai területi, államjogi változásokat Magyarország szempontjából az 1920. június 4-én – a padovai osztrák–magyar fegyverszüneti megállapodás után tizenkilenc hónappal később – aláírt trianoni békeszerződés szentesítette.

Tanulmányunkban a békeszerződés hivatalos magyar előkészületi anyagai, elsősorban a magyar béke delegáció jegyzékei alapján három egymással szorosan összefüggő kérdést szeretnénk röviden megvizsgálni. Mennyiben határozta meg a magyar külpolitika békekonferencián tanúsított magatartását, a magyar béke-előkészületek stratégiáját a határokon túlra került magyarság ügye, érdekvédelme? Milyen alternatívákat dolgozott ki a magyar külpolitika a kisebbségi magyarság megtartása, sorsának enyhítése, jogainak biztosítása érdekében? S mindezek alapján miben jelölhetjük meg a magyar béke delegációk, a magyar külpolitika s végső soron a kezdettől fogva védhatalmi szerepben fellépő Magyarország határon túli magyarokkal kapcsolatos sikertelenségének legfőbb okait?

Az Apponyi Albert vezette 1920. évi magyar béke delegáció jegyzékei és tevékenységének egyéb dokumentumai alapján az első kérdésre adandó válaszhoz tudnunk kell a következőket. A magyar béke delegáció 1919 decemberében – egy évvel a világháború befejezés után, az ország kétharmadának 1918–1919 telén bekövetkezett (csehszlovák, román és délszláv) katonai megszállását, a Magyarországi Tanácsköztársaság rövidéletű kísérletét, bukását, valamint Budapest és a maradék ország nagyobbika részének román megszállását, majd kiürítését követően – kapott meghívást a párizsi békekonferenciára. Jóllehet minden jel arra mutatott, hogy a magyar tanácskormány 1919 júniusában Clemenceau által már közölt új határokat a békekonferencia nem kívánja megváltoztatni, a magyar delegáció azt remélte, a wilsoni önrendelkezési elvre, valamint a térség stabilitásának győztesek és vesztesek számára egyaránt fontos követelményére hivatkozva képes lesz meggyőzni a nagyhatalmakat arról, hogy a szomszéd országok túlzó területi követeléseit ellentmondanak a „wilsonizmusnak” és a stabilitás követelményeinek. A magyar delegáció bemutatkozó jegyzéke megpróbálta érzékeltetni azt az alapvető ellentmondást, amely a békekonferencia területi döntéseiben kezdettől fogva megmutatkozott: „*A most kötendő világbéke két gondolon épült fel: az önrendelkezés jogának és a nemzetiségi összetartozás érvényre juttatásának gondolatán. Kétségtelen, hogy az egyik a másik nélkül alkalmazva csak a legégbekiáltóbb igazságtalanságokra vezethet*”.¹ A két alapelv szoros együvé tartozására, szétválaszthatatlanságára hivatkozva önmagában a nemzetiségi elvet nem tekintette olyan tényezőnek, amelyre tartós állami alakulatokat lehet építeni. Az önrendelkezés lehetőségét kizáró nemzetiségi felosztás ellen a magyar béke delegáció mindenfajta érvet megpróbált felsorakoztatni: a soknemzetiségű ország történeti tradícióitól, a gazdasági egységben rejlő előnyökön, a magyarországi

nemzetiségek részére kilátásba helyezett autonómiákon keresztül egészen a magyarság akkoriban kétségkívül meglévő, de érvként fölöttébb kétes értékűnek bizonyuló kultúrfölényig, illetve az új rendezés súlyos következményéig bezárólag. „*A magyarság, amely teljesen idegen népek között Európa szívében egységesen, egy állam keretén belül élt bejövetele óta – olvashatjuk az 1920. január 14-én átnyújtott bemutatkozó jegyzékben – most azért, mert Európát saját testével fedezte, és azért mert vendégszeretően kaput nyitott minden bevándorlónak, a töröktől üldözött szerbeknek, a fanariótáktól elnyomott románoknak, elveszítse most saját véreinek 37,5 százalékát, 3 733 000 magyar lelket? A magyar nép ebbe soha sem fog belenyugodhatni, soha sem fog belenyugodhatni azért sem, mert meg van győződve, hogy a vele vegyeesen élő népek, ha megkérdezik őket, együtt akarnak-e vele maradni, egy gazdasági, egy államegységben, csak autonómiákat kívánnak.*”²

A magyar békejegyzékek több helyen is megfogalmazták a Kárpát-medence vitatott területein élő magyar és nem magyar népesség jogát a népszavazásra. Apponyi Albert a békekonferencia főtanácsa előtt január 16-án elmondott beszédében a wilsoni önrendelkezés eszméjére hivatkozva követelte a népszavazást a történeti Magyarországon mindazon részein, „amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak”. Apponyi beszédében ehhez azonnal hozzáfűzte: „*Kijelentem, hogy előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az*”³

A népszavazás elvének alkalmazás már önmagában is kérdésessé teszi a magyar béke delegáció érvrendszerének olyan egyoldalú interpretációját, amely azt mint a régi integritás mellett végletesen elkötelezett anakronisztikus és minden taktikai elemet nélkülöző rövidlátó argumentációt értékelte. Kivált, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a magyar békejegyzékek igen nagy súlyt fektettek a kisebbségi jogok kidolgozására. A békekonferencia által kidolgozott kisebbségvédelmi rendelkezések kibővítését szorgalmazó magyar álláspont természetesen nem volt mentes a belső ellentmondásoktól. Alapelvként a magyar béke delegáció elnöke a realitásokból, azaz az 1919. júniusi Clemenceau-jegyzékben közölt új határokból kiindulva azt kérte, hogy „*abban a végső esetben, ha területi változások fognak ránk kényszeríteni, a nemzetiségi kisebbségek jogainak védelme hatásosabban és részletesebben biztosíttassék, mint azt a nekünk átnyújtott békejavaslat tervbe veszi.*”⁴

A versailles-i békerendszer részét alkotó kisebbségi szerződések közül a trianoni határokon kívül maradó magyarokra egyrészt az osztrák békeszerződésbe beiktatott kisebbségvédelmi kötelezettségek, illetve a Csehszlovákiával, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal, valamint a Romániával megkötött kisebbségvédelmi szerződések vonatkoztak. Az amerikai kezdeményezésre kialakított kisebbségvédelmi szerződésrendszer – amint azt a két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem hatalmas irodalma is meggyőzően feltárta – valójában a kisebbségek létezéséhez és anyanyelvi kultúrájuk fennmaradásához szükséges minimális jogokat biztosította. Így értékelte a kisebbségi szerződéseket (amelyek valamennyi kisebbségi szerződésben azonos törzsövege a trianoni békeszerződésbe is bekerült) az Apponyi Albert vezette magyar béke delegáció is. A küldöttség álláspontját és a kisebbségvédelemmel kapcsolatos javaslatait a XXIII. számú magyar békejegyzék tartalmazta. A jegyzék egyrészt egyetért a Magyarország területén élő kisebbségek jogainak biztosításával, s jelzi, hogy a magyarországi törvényhozás és történelmi hagyományok egyaránt megfelelnek a békeszerződés-tervezetben a magyar kormánnyal szemben támasztandó kisebbségvédelmi előírásoknak. Ugyanakkor a jegyzék erőlesen követelte, hogy a magyar békeszerződésbe kerüljenek be a szomszéd országokhoz került magyar és többi (pl. a szlovák, rutén, szász) kisebbség jogainak védelmét biztosító rendelkezések is: „*A méltányosság, az emberi érzés és a tartós béke elérésének akarata megkívánja, hogy a Magyarországtól elvett területeken lakó faji, nyelvi és vallási kisebbségek a nagyhatalmaknak, a világbéke és a kultúra őreinek leghathatósabb védelmében részesüljenek és hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés*

szilárd biztosítékokat nyújtson a nemzetiségek érdekeinek megvédésére, mert egyedül ezek a biztosítékok óvhatják meg őket a türelmetlen uralom túlkapásai és erőszakoskodásai ellen, amelyek különben kikerülhetetlenek lennének.”⁵

A magyar békeküldöttség kisebbségi jegyzéke tételesen és szövegszerűen is javaslatokat tett a magyar békeszerződés kisebbségi jogvédelemmel kapcsolatos kiegészítésére. Nagy súlyt helyezett például az egyházi autonómiák szervezeti, intézményi, vagyoni jogfolytonosságának biztosítására, aminek hiánya azután oly súlyos következményekkel járt a térség valamennyi kisebbségének későbbi fejlődésére. A javaslat a kisebbségi közösségeket automatikusan jogi személyiséggel javasolta felruházni, mert csak így látta biztosíthatónak, hogy a kisebbségek saját költségükön jótékonyági, vallási, társadalmi, oktatási és nevelő intézeteket hozhassanak létre, amelyek nyelvük, kultúrájuk és vallásuk szabad gyakorlását lehetővé tehetnék volna. A széleskörű kisebbségi önkormányzatra vonatkozó javaslat az anyanyelven folyó közigazgatásra és bírászkodásra is kiterjedt volna, s emellett biztosítani kívánta a kisebbségek arányos részvételét a törvényhozásban, a helyhatóságokban, a kormányban és az országos közhivatalokban. Mindezeket a jogokat az asszimilációt szolgáló bárminemű intézkedéseknek, a kisebbségi tulajdon elkobzásának, s mindenfajta diszkriminációnak a tilalmával javasolta kiegészíteni a szóban forgó magyar békejegyzék.

A kisebbségvédelmi szerződésekben lefektetett jogi garanciák elégtelenségét a magyar delegáció erdélyi jegyzéke is keményen bírálta. A magyar békedelegáció rámutatott arra, hogy azok Erdély esetében ezek nem képesek az egész erdélyi különfejlődés értékeinek fennmaradását garantálni, lévén, hogy azok szűkkeblűen csak a nyelvi, faji, vallási kisebbségek speciális érdekeit védik. Másrészt a szankciók hiánya, a gazdasági érdekek védelmének elmaradása, Románia ellenérdekeltsége és megbízhatatlansága eleve megkérdőjelezte a magyar békedelegáció szemében a kisebbségvédelmi szerződések értékét. *„Meggyőződésünk, hogy nem a kisebbség joga, hanem az államhatalom nemzeti szempontból való semlegesítése az egyedüli megoldás, amely az erdélyi kérdés nyugvópontra hozni képes lenne.”*⁶ Ennek államjogi megoldásaként az erdélyi jegyzék Erdély önállósítását, az erdélyi államhatalom nemzeti semlegesítését jelölte meg, egyforma közjogi státusszal rendelkező, egyenjogú nemzetek részvételével. Erdélyt négyféle területre javasolta a jegyzék felosztani: túlnyomóan magyar, túlnyomóan román, túlnyomóan szász, illetve sváb és vegyes nyelvű területekre. Ezek széleskörű önkormányzattal rendelkeztek volna, a központi hatalom pedig a három nemzet egyenlő képviselőjén és háromnyelvű adminisztráción nyugodott volna. Alapelvként az erdélyi jegyzék a magyarok és az erdélyiek önrendelkezési jogára hivatkozva megállapította, hogy Erdély esetében nem lehet a tartós rendezés alapja az ott élő egyik nemzet önrendelkezése a másik hasonló jogának kizárása mellett: *„Ha két nép joga egy időben és egy területen meg nem valósítható, illetőleg egymást kizárja, akkor vagy a kölcsönös megegyezés válik szükségessé, vagy más elveket kell még segítségül hívni, olyanokat, amelyeket a kérdés eldöntésekor figyelembe kell venni.”*⁷

A magyar békedelegáció és általában a békekonferenciával kapcsolatosan a magyar külpolitika sikertelenségének okát néhány ritka kivételtől eltekintve nem a hivatalos magyar politika magatartásában szökták keresni. A kelet-közép-európai térség újrendezésének, kisállami felosztásnak egyértelmű nagyhatalmi meghatározottsága, a szövetséges és társult kisállamokra bízott pacifikációs szerep, a szovjet-oroszországi veszély elleni francia-angol felkészülés szempontjainak, illetve az ország szinte teljes külpolitikai elszigeteltségének, a katonai megszállás tényeinek gondos mérlegelése alapján aligha lehet a világháború utáni magyar békepolitikában keresni a békekonferencia döntéseinek okát.

A trianoni magyar külpolitika egyértelműen tudatosította az ország erkölcsi és politikai szempontból egyaránt megkerülhetetlen és kényszerű védhatalmi szerepét a szomszéd országokhoz került magyar kisebbségekkel szemben, ámde az annak érvényesítéséhez szükséges eszközök, mint pl. a nagyhatalmi támogatottság, a szomszédok között egy-két szövetséges jóindulatú semlegessége vagy hallgatóságos

támogatása, hiányzott. Mi több, az új határok, demarkációs vonalak, gazdasági kiszolgáltatottság és a belső káosz miatt maga az ország is teljességgel védtelenné vált, s így a magyar békejegyzékekben megfogalmazott korabeli magyar álláspontnak legfeljebb dokumentációs és történeti értéke lehet.

„Közép–Európa néprajzi viszonyai valóban olyanok, hogy lehetetlen, hogy a politikai határok az egész vonalon egybeessenek az etnikai határokkal” – állapította meg a trianoni magyar békeszerződés véglegesítését a szövetségesek nevében bejelentő úgynevezett Millerand-féle kísérőlevél majd a magyar észrevételek elutasítását indokolva így folytatja: *“Ebből következik – s a Szövetséges és Társult Hatalmak sajnálattal hajoltak meg a szükségesség előtt –, hogy a magyar népesség egyes gócainak egy más állam szuverenitása alá kell kerülnie. Azonban erre a helyzetre nem lehet hivatkozni azzal az állítással, hogy jobb lett volna nem bolygatni a régi területi állapotot. A dolgok meglévő rendje, még ha ezeréves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtattott.”*⁸ Az együttesen több mint hárommillió főre rugó csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar kisebbség létrejöttét a fenti tetszetős, de nyolcvan év múltán is egyoldalúnak és elfogultnak tűnő érvelésben Millerand a fő hangsúlyt a kétségkívül sok nehézséget magában hordozó kelet-közép-európai vegyes települtségre, tehát az objektív adottságként is kezelhető etnikai viszonyokra helyezte.

Egyszersmind azonban az is tény, hogy magyar–szlovák, magyar–rutén és bizonyos területeken a magyar–román, illetve magyar–szerb vonatkozásban is jól kivehető etnikai határok léteztek. A magyar–szlovák nyelvhatár ráadásul az úgynevezett éles nyelvhatártípushoz tartozott, ahol csak ritkán fordul elő egy–két községnél mélyebb átmeneti vegyes lakosságú zóna.

Amint arra azonban maga a kísérőlevél is utal, a békekonferencia számos egyéb meggondolás miatt nem törekedett arra, hogy a békeszerződésekben a Kárpát-medence objektív etnikai adottságai akárcsak meghatározó súllyal is érvényesüljenek.

A közel hárommilliónyi kisebbségi magyarság kialakulásának szempontjából több tényező együtthatása bizonyult rendkívül fontosnak: az 1918 előtti etnoregionális tradíciók, közjogi értelemben is megragadható belső elválasztó vonalak hiányában az új határok kijelölésénél – mint később kiderült – a békekonferencia elé terjesztett igényjegyzékek, illetve stratégiai elképzelések jelentették a kiindulópontot. E tekintetben a csehszlovák, jugoszláv és román területi követelések (nagyobbrészt már a világháború éveiben elhangzott, illetve rögzített ígéretek alapján) a békekonferencia határmegállapító tevékenységében magyar szempontból csupán a rossz és még rosszabb alternatívák kiválasztását tették lehetővé.

Az egymással – sajátos érdekszférák, ad hoc érdekek mentén – konkuráló francia, angol, olasz, amerikai delegációk legfeljebb a túlköveteléseknek is minősíthető területi igényeket voltak hajlandók elejteni, amennyiben az új magyar határok némely pontja esetében vita támadt közöttük. Így például a színmagyar csallóközi terület úgy kerülhetett Csehszlovákiához, hogy az amerikaiak és olaszok álláspontjának engedve a francia diplomácia elállt az észak-magyarországi szén- és iparvidék Csehszlovákiának való átengedésétől, amiért cserében, mintegy kompenzációként az amerikaiak nem szorgalmazták tovább Csallóköz magyar fennhatóság alatt való maradását.^{8a}

A területi döntések egyébiránt nyíltan is vállalt elfogultságait a francia miniszterelnök az ominózus kísérőlevélben egy végletesen sarkított választási lehetőségre utalva próbálta magyarázni: az antant számára nem volt igazán nehéz dönteni az ezeréves Magyarország teljes integritása és az új szövetséges kisállamok követelései között. Holott mind a békekonferencia munkájában, mind pedig a magyar kormányok által is képviselt alternatív megoldási javaslatokban jelen voltak a térség etnikai viszonyait fokozottabb mértékben figyelembe vevő tervek, javaslatok is.

A világháború befejezésekor a magyar politikai vezetés tisztában volt azzal, hogy valamely győztes

kisebbségek jogainak átfogó rendezését a budapesti kormány is kezdettől fogva kiemelt feladatának tekintette, igaz, a két világháború közt sohasem adta fel a reményt a határok módosítására. Magyarország mindhárom szomszéd országgal megpróbált bilaterális kisebbségvédelmi szerződést kötni, de amint a csehszlovák elutasítás belső argumentációjából kitűnik, a Magyarországon maradt kisebbségeket egyik utódállam sem tekintette olyan fontosságúaknak, hogy azok védelme érdekében Magyarország számára bármifajta jogosítványt is adjon a magyar kisebbségek szerződéses támogatására, jogaik hivatalos felügyeletére. A magyar kormány ennél fogva elsősorban a népszövetségi rendszer, illetve az interparlamentáris uniós és egyéb nemzetközi fórumok keretei közt lépett fel a magyar kisebbségek védelmében, de sohasem tette kétségessé, hogy a valódi megoldást a határok megváltoztatásában látja. A magyar revíziós politika megítélése a magyar történetírás egyik örökzöld vitatémája: mai ismereteink szerint az úgynevezett integrális revízió programja a legtöbb magyar kormány esetében egyfajta diplomáciai többletkövetelésnek számított, de legalábbis a sikertelen 1921–1923. évi bilaterális tanácskozások után a magyar külpolitika elsődlegesen a magyarlakta területek visszaszerzésére, tehát az úgynevezett etnikai revízió megvalósítására koncentrált.

A magyar kisebbségek önszerveződése a két világháború közti periódusban csak részben járt együtt a három népcsoportnak az új állami közösségbe való integrálódással. Ennek ismét számos okát említhetjük: az 1918 előtti, mondhatni történeti konfliktusoktól kezdve a kisebbségi magyarok nagyobb része által is igazságtalansággként megélt trianoni döntésen át egészen a többségi nyelv negrigálásáig, az államapparátus és a törvényhozás, jogszolgáltatás diszkriminatív gyakorlatáig vagy a Magyarország és a szomszéd államok közt mindvégig fennmaradt igen feszült viszonyig bezárólag. A „befogadó” államok kezdettől fogva nemzetállamként definiálták magukat, alkotmányaik, politikai berendezkedésük, közigazgatásuk és törvényhozásuk igen csekély mozgásszabadságot hagyott a kisebbségeknek. Ilyen körülmények közt a kisebbségi polgárok és közösségek lojalitása nagyon alacsony fokú maradt, amit még a viszonylag megengedő nemzetiségpolitikai gyakorlatot folytató Csehszlovákiában sem sikerült jelentősebb mértékben javítani.

Az új államokkal szembeni ellenálló magatartás szintén fontos közösségformáló tényezőnek bizonyult a korai szakaszban, bár a passzív ellenállás a magyar kisebbségek szempontjából igen jelentős veszteségek forrásává is vált: az új államok iránti hőségeskü letételét megtagadó állami alkalmazottakat elbocsátották, s legtöbbjük a Magyarországra települt, növelve a mintegy háromszázezer főnyi menekültsereget.

A közösségsszerveződés magasabb fokát jelzi mindhárom kisebbség esetében a fokozatosan új típusú regionalizmussá átalakuló lokálpatriotizmus, illetve provincializmus, a kisebbségi léthelyzet által igen rövid időn belül kiváltott messianisztikus, heroikus küldetéstudat (a transzszilvanizmus sajátos kisebbségi adaptációja, a felvidéki vox humana vagy a dunai összetartozás-tudat élesztése stb.) Az önszerveződés szükségszerűségének felismerése tehát alapvetően egyfajta társadalomlélektani ráhangolódást jelentett a mindhárom népcsoport esetében teljesen előzménytelen új helyzetre.

Mindezt rendkívüli mértékben megnehezítette az „anyaországgal”, a központi jelentőségű Budapesttel való kapcsolattartás kezdeti tiltása, későbbi akadályoztatása, csak a legfelső politikai szinten jól szervezett, egyébként jórészt szervezetlen, igen nehézkes jellege. Magyarország és a magyar kisebbségek viszonya az elmúlt 75 év alatt sokszor és sokat változott. A két világháború között kétségkívül az elszakíttottság, a kisémmizettségek érzése dominált, s ennek megszüntetése volt a főcél. Trianon a magyar revizionista propagandában, a hivatalos magyar politikában, a művészetekben egyaránt minden rossznak a megtestesülését jelentette. Mindazonáltal külön elemzést érdemelne az a tény, hogy a magyar kisebbségek körében viszonylag csekély bázisa volt a sokak által megjósolt radikális magyar irredentának.

A kisebbségek önszerveződését befolyásoló tényezők második nagy csoportját az új államok által biztosított politikai, gazdasági, kulturális jogok, s általában a többségi társadalomnak a kisebbségekhez

való viszonyulása alkotja.

A trianoni döntés nyomán létrejött magyar kisebbségek két világháború közti fejlődésében megmutatkozott a békeszerződés valamennyi problémája. Mert hiszen Trianon kétségkívül nem csupán a történeti Magyarország egykori nem magyar nemzetiségeinek önrendelkezését szentesítette. A békeszerződés területi, elsősorban a magyar határokra vonatkozó határozatai – amelyek a magyar kisebbségek számbeli nagyságával szorosan összefüggnek – sokkal inkább a győztes nagyhatalmak és kelet-közép-európai kismemzeti szövetségeik stratégiai, gazdasági céljait realizálták, mintsem a pártatlan békebírói döntés előkészítését.

A második világháború és az azt követő évek megoldási kísérletei azt bizonyították, hogy a Kárpát-medence népeinek viszonyát háborús kockázatok nélkül nem lehet mechanikusan határmódosításokkal, lokális háborúkkal lakosságcserevel, deportálással, etnikai tisztogatásokkal megoldani. Minden ilyen erőszakos kísérlet új sérelmeket és konfliktusokat szül, s végeredményben győztes és vesztes egyaránt kárát látja mindenfajta homogenizálási kísérletnek.

írta Szarka László

kelt Budapesten, megjelent a Magyar Tudományos Akadémia

KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET honlapján is

Cím: 1014 Budapest, Országház u. 30.

Levelezési cím: 1399 Budapest, Pf. 694/121